

WINFRIED BECKER (Hrsg.): Frederic von Rosenberg. Korrespondenzen und Akten des deutschen Diplomaten und Außenministers 1913-1937. München 2011, Oldenbourg Verlag. 594 s. 98 EUR.

Frederic Hans von Rosenberg (1874-1937) var søn af en preussisk officer, blev jurist og assessor og efter en kort karriere i militæret tillige reserveofficer. Fra 1903 gjorde han karriere i den tyske udenrigstjeneste og fungerede blandt andet som ambassadør i København 1921-22, i Stockholm 1924-33 og i Ankara 1933-35. I 1917 var han de facto ledende medlem af den tyske delegation under fredsforhandlingerne med Sovjetunionen. Karrieren kulminerede med udnævnelsen til udenrigsminister 1922-23 midt under Ruhrkrisen, hvor han forberedte en samlet regulering af betalingen af krigsskadeserstatningerne.

Denne kildeudgivelse består mest af officielle breve og indberetninger fra Rosenbergs hånd samt få private breve og enkelte andre dokumenter vedrørende hans person, 363 i alt, fra perioden 1913-1937. Langt det meste materiale stammer fra Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes i Berlin. Interessen fra dansk side samler sig naturligvis om indberetningerne fra København, blot otte dokumenter, der rummer omhyggelige stemningsrapporter om grænsedragningsspørgsmålet. Godt en tredjedel af dokumenterne stammer fra Rosenbergs korte tid som minister, og endnu knap hundrede stammer fra hans tid i Stockholm, mest stemningsrapporter og presseklip. Udgivelsen er forsynet med fremragende registre.

Jes Fabricius Møller

ASTRI ANDRESEN, ÓLÖF GARÐARSDÓTTIR, MONIKA JANFELT, CECILIA LINDGREN, PIRJO MARKKOLA & INGRID SÖDERLIND: Barnen och välfärdspolitiken. Nordiska barndomar 1900-2000. Stockholm 2011, Dialogos Förlag. 458 s. 270 SEK.

Både barndomshistorie og velfærdshistorie er aktuelle og populære emner i den skandinaviske historieforskning. En kobling af de to vinkler findes nu i dette værk, skrevet af en seks kvinder stor forskergruppe, med repræsentation af alle de nordiske lande, der indgår i bogens analyse: Island, Finland, Danmark, Norge og Sverige. Bogen fremstår som en monografi, og forfatterne bruger gennem hele bogen det kollektive »vi«; i en note s. 28 angives dog de primære forfattere til bogens forskellige dele.

Bogens udgangspunkt er en yderst fornuftig hypotese om, at der kan opstå en ny forståelse af velfærdsstatens historie, hvis man anlægger et barndomshistorisk perspektiv. Som mange af bogens kapitler illustrerer, ses der da også herigennem et mere mangfoldigt netværk af aktører i velfærdspolitikken og -debatten, end et ensidigt fokus på stærk statsmagt og socialdemokratisk politik ville give. Både liberale politikere, religiøse grupper, pædagogiske græsrodder og borgerlige filantroper er med på banen, når velfærden til statens mindste borgere udvikles.

Parallelt med dette perspektiv er bogens udgangspunkt en ambitiøs komparativ tilgang, der udtrykkes i bogens undertitel, nordiske barndomme. Det komparative skal forstås på to måder: For det første søger forfatterne at finde forskelle og ligheder mellem de fem nordiske landes børnepolitik og lovgivning, for det andet vil de forklare disse forskelle. Det sker især ved henvisning til historisk og politisk inertie, eller om man vil: *path-dependency*.

De varierende udviklinger forklares således overvejende ved, at der i de enkelte lande fandtes forskellige forhold og traditioner, der manifesterede sig i forskellig politik. De konkrete eksempler, der gentages flere gange i bogen, er forskellen mellem skolebespisning i Sverige og Finland, med offentligt betalt og leveret varm skolemad, over for Norge og Danmark, hvor det kolde hjemmesmurte smørrebrød dominerer. Et andet eksempel er spørgsmålet om uægte børns rettigheder. Norge var tidligt ude med lovgivning på dette område, hvilket bl.a. prægede landets adoptionslovgivning, der fik visse særtræk, som ingen af de øvrige lande havde.

En analyse af, hvilke træk og traditioner der skaber eftertidens politik og giver forskellige udviklinger i ellers nærtstående lande, er som udgangspunkt spændende, men det er i en så bredt anlagt bog ikke altid tanken følges helt i mål. Flere analyser bringer for mange lande og for mange særheder i spil til, at konklusionen står helt klar – ud over den generelle henvisning til stiafhængigheden som overordnet forklaringsramme.

Komparation er dog ikke kun en metodisk tilgang, men også en del af bogens substans, i og med at den tematiserer de nordiske landes løbende indbyrdes inspiration og sammenligning ved udarbejdelsen af børnepolitik. Således står dette aspekt centralt i bl.a. de kapitler, der behandler lovgivning på adoptions-, sundheds- og børneværnsområderne.

Vidensdeling mellem landene var vigtig, og et helt kapitel er hellet på de nordiske børneværnskongresser fra 1920'erne. Fremstillingen

giver et grundigt indblik i emnerne og aktørerne på disse kongresser, men deres sammenhæng med 1800-tallets og 1900-tallets første årtiers mange faglige nordiske kongresser om børnerelaterede emner synes ikke at have indgået i analysen. En kobling med de mange nordiske kongresser om »abnormvæsen« (åndssvage- og særforsorg), hygiejne og skolevæsen, der florerede omkring 1900, kunne ellers have styrket bogens pointer om en særlig velfærdsudvikling på børneområdet, om de mange aktører på området, samt om den nordiske vidensdeling.

Kapitlet om kongresserne afsluttes med en interessant diskussion af, hvorvidt der kan skimtes en diskurs om en særlig nordisk barndom. Tre temaer afsøges nærmere for at finde spor af en sådan. Desværre afsluttes kapitlet temmelig brat uden klart at konkludere på hypotesen, og en spændende tanke står således ret uforløst.

Allerede i titlen findes en dobbelthed, der desværre præger hele bogen. Den handler om lovgivning og politik vedrørende børn i højere grad end om nordiske barndomme, til trods for forfatterens ambition om at belyse det sidste med det første. Selvom bogen har en – også direkte formuleret – intention om at inddrage et barneperspektiv, er den helt overvejende en analyse af de forskellige landes afvigende og sammenfaldende politikker på børneområdet. Der er ganske vist en del overvejelser om den kontekstbestemte og derfor skiftende opfattelse af, hvad der f.eks. er til barnets bedste, og i hvilken grad børn selv har haft indflydelse på deres situation, men barnets stemme høres ikke i koret af kilder og aktører.

En anden årsag til, at bogen ikke helt lever op til at belyse de »nordiske barndomme«, er, at det er ganske bestemte børn og barndomme der analyseres. Fokusområdet er velfærdsstatens reaktioner på og kontrol med marginaliserede grupper af børn. Barndommen repræsenteres af adoptivbørn, flygtningebørn, børn under socialforsorg og syge og underernærede børn. Det er rigtigt set af forfatterne, at samfundenes definitioner på barndom og børns rettigheder ofte sættes på spidsen og formuleres tydeligt i politikken vedrørende sådanne ekstreme barndomssituationer. Men når titlen nu antyder, at det er Børn, Velfærdspolitik og Barndom – i al sin grammatiske ubestemthed – der er bogens emne, mangler der overvejelser om velfærdsstatens betydning for den store masse af ikke specielt udsatte eller afvigende børn. Hvor er det banale, normale, relativt velnærede nordiske velfærdsstatsbarn henne i denne fremstilling?

Det er overraskende, at en af velfærdsstatens markante og ældste søjler: gratis skolegang og undervisning til alle, ikke er inkluderet som

tema i bogen. Folkeskolen har omfattet stor set alle børn, og dens udvikling afspejler både de skiftende barnesyn og statens forventninger, krav og ydelser til dens kommende borgere. Skolen er inddraget i bogen som arena for sundhedstiltag, men ikke som obligatorisk undervisningsinstitution. Den øvrige uddannelsessektor, børnepenge, ret til fravær ved børns sygedage, tilskud til fritidsaktiviteter og børnekultur, trafiksikkerhed og forskning i børn og unges vilkår er andre felter, hvor staten har tydelig indflydelse på børns og deres familiers liv og muligheder. Disse berøres heller ikke i bogen. Familiepolitiske temaer som barsel, daginstitutioner, og kvinders ligestilling berøres lejlighedsvis – på kvalificeret vis – men kunne have fyldt meget mere og i højere grad have bidraget til en bredere forståelse af den almene velfærdspolitik. Selvfølgelig kan ikke alle berøringsflader mellem stat og barndom få selvstændig og grundig behandling i en enkelt bog, men valg og tilvalg kunne have været eksplicit forklaret og begrundet. Bogen fokuserer på politik for de marginaliserede børn, ikke på en analyse af, hvad den omfattende velfærdsstats goder i det hele taget har betydet for forandringer i børns liv gennem det 20. århundrede.

Når det er sagt, skal flere af bogens kapitler fremhæves som gode oversigtstekster til deres særlige emner. Kapitlerne om adoption og flygtningebørn problematiserer fint de kontekstbetingede opfattelser af barnets ret og barnets tarv og ikke mindst samfundets skiftende holdninger til, hvilke børn der skal hjælpes og hvordan. Også kapitlet om skolesundhedsarbejdet er grundigt, men knap så diskuterende og problematiserende som de to førnævnte. Endelig er det indledende kapitel om Nordens demografi en rigtig god oversigt over de brede samfundsforandringer i børnehøjde, hvor de lange linjer på velgørende vis trækkes skarpt op og illustreres af velvalgte figurer til anskueliggørelse af udviklingerne.

To elementer påkalder sig i særlig grad anmelderens kritiske opmærksomhed. Det ene er balancen i, hvordan de fem nordiske lande indgår i bogens fortælling og bagvedliggende forskning; det andet er formelle sider ved bogens udstyr: billeder, noter og materiale.

Monika Janfelt, der har forsket i danske reaktioner på flygtningebørn omkring 1. verdenskrig, er tilsyneladende – ifølge de ret korte forfatterpræsentationer bagerst i bogen – den eneste af bidragsyderne, der har forsket i dansk historie og været ansat på en dansk forskningsinstitution. Med al respekt for denne indsats er Danmark mærkbart underrepræsenteret, når det gælder bogens vægning mellem de lande, der sammenlignes i de enkelte temaer, og den litteratur, der bygges

på. Det er stort set kun i behandlingen af skolelægeinstitutionen og i spørgsmålet om flygtningebørn, at danske primære kilder har været brugt. Ellers bygger fremstillingen på eksisterende forskning – og ret begrænsede dele af denne.

Ud over et par værker om generel velfærdshistorie og statistiske forhold er det alene værker af Ning de Coninck-Smith, Anne Løkke, Inge Bryderup, Kirsten Lylloff, og Signild Vallgård, der udgør bogens grundlag for den danske side af historien. Uanset hvor gode, solide og på hver deres måder nyskabende for barndomshistorien disse forskeres arbejder er, finder jeg det betænkeligt, at der ikke er forsøgt en bredere afsøgning af litteraturen inden for emnet om danske forhold. Man er tilsyneladende gået direkte til hovedværkerne, og ud af godt 400 poster i hele litteraturlisten er kun knap 30 om dansk historie – inklusive de værker, der primært har karakter af kildetekster.

Henvisningerne til danskrelateret litteratur præges desuden af fejl. Ning de Coninck-Smith staves på to forskellige måder, og selvom hendes licentiatafhandling findes i en note, kan den fulde henvisning ikke ses i litteraturlisten, ligesom den »artikel nr 8«, som der henvises til, slet ikke findes, da afhandlingen kun rummer fem artikler. En dansk undersøgelse om børns ulykker i hjemmet fra 1950'erne omtales på lignende måde. Forfatterens efternavn og udgivelsesåret figurerer i en note, men kan ikke genfindes i litteraturlisten – en Google-søgning afslører, at der er tale om en artikel i *Nordisk Hygiejnisk Tidsskrift* af to kvindelige læger. Inge Bryderups fornavn er blevet til Junge i brødteksten. Betænkning om lov om skolelæger fra 1946 har forskellige betækningsnumre i noterne og i kildelisten – men ingen af dem kan genfindes i Det Administrative Biblioteks liste over betænkninger. Samme lovs behandlinger angives at kunne findes i tidsskriftet »Tidenden« – skulle det monstro være Folketingstidende?

Det virker skævt, når den danske skolehygiejniker Axel Hertels opsigtsvækkende undersøgelse fra 1881 nævnes i brødteksten, men ikke kan findes i litteraturlisten, hvor der til gengæld er fem titler af den samtidige norske skolehygiejniker Carl Schiøtz. Ved siden af de danske monografier er forskningsartikler af Ning de Coninck-Smith og Anette Faye Jacobsen blandt de få, der findes i litteraturlisten – begge stammer fra svenske antologier. Det samme fravær antydes i fordelingen af billeder. Bogen er fint illustreret med sort-hvide fotos af skønne børn i mangfoldige velfærdsstatsrelaterede situationer, men af bogens 40 billeder er der fire fra Danmark – de to er af tyske flygtningebørn. De danske børn fylder på ingen måde meget i bogen.

Der optræder vældig gode supplerende historier i billedteksterne, men illustrationerne kunne måske have været brugt mere aktivt med henblik på bogens komparative sigte. Billederne kunne have illustreret forskelle og ligheder i barndommenes forskellige situationer, frem for her blot at være supplement til teksten. I betragtning af, hvor meget bogen kredser om ligheder og forskelle mellem nationerne, er det påfaldende, at illustrationsvalget ikke er problematiseret i forhold til national eller social kontekst. F.eks. de mange billeder af børn under behandling eller bespisning – hvilken funktion skulle disse billeder udfylde i deres samtid? Var billeder, vi blot opfatter som gammeldags og charmerende, tiltænkt at signalere helt andre ting i deres samtid? Var der forskel på, hvorledes bestemte børn blev fremstillet til bestemte tider og i bestemte nationale kontekster? I hvor høj grad er de benyttede billeder øjebliksbilleder af typiske børn og barndomme, og i hvilken grad er de opstillede, konstruerede og kalkulerede?

I løbet af bogens otte kapitler er der mange tilløb til bredere analyser, hvoraf nogen afsluttes bedre end andre. Det slås flere steder fast, at de nordiske lande i det 20. århundrede udviklede sig fra udvandrings-samfund til indvandringssamfund, men konstateringen udnyttes ikke til at skabe en pointe. Kapitlet om flygtningebørn handler således kun om uledsagede (grupper) af børn – først og fremmest efter verdenskrigene, men også det langt mindre antal uledsagede flygtningebørn i århundredets sidste årtier. Hvad den almindelige indvandring fra ikke-nordiske lande har betydet for velfærdsstaten, og hvorledes børnene, der slog sig ned i Norden i følge med deres forældre, har oplevet det og er blevet behandlet, indgår ikke i analysen. Tilsvarende i adoptionskapitlet, hvor det helt overvejende er adoptioner indtil 1970'erne, der fokuseres på. Den markante adoption af børn fra ikke-nordiske lande behandles stort set ikke, selvom den i lige så høj grad som mange andre af bogens emner ville kunne sætte gang i overvejelser om sammenhænge mellem barn, familie og samfund.

I både afsnittene om socialt børneværn og om skolesundhedsarbejde ses tydeligt forfatterens – helt forståelige – problemer med dels at skildre de nationale udviklingslinjer, dels at skabe sammenhæng på tværs af disse parallelle fortællinger. Ganske megen tekst præges af kronologisk opremsning af lovgivningsforløb, efterfulgt af en konklusion om, at dette eller hint land var længst fremme i skoene inden for feltet, og at visse lande tøvede, og andre fulgte eksemplet villigt, men at der var forskellige årsager til det. Det er en utrolig svær opgave både at fremstille historiens grundlæggende hændelser inden for et felt og

samtidig udføre en komparativ analyse mellem fem forskellige nationer, alt sammen under et specifikt barndomshistorisk og metodisk kritisk perspektiv. Man må have stor respekt for, at forfatterne faktisk har kastet sig ud i opgaven!

Jeg ærgrer mig dog over de mangler ved bogen, jeg her har trukket frem. Emnet er godt, aktuelt og set fra min historieopfattelse yderst vigtigt og spændende. Det er et ambitiøst mål, forfatterne har sat sig – fem lande i 100 år. Der er ikke noget at sige til, at alle lande ikke kan få hver sin store luns af lagkagen, og at ikke alle emner kan behandles lige grundigt. Brede forskningsprojekter med mange deltagere kan ikke altid formidles så egalt, som forskerne selv og læserne kunne ønske sig. Men når disse vilkår, som alle historikere vel kender til, er taget i betragtning, står det stadig tilbage, at prioriteringerne i emnevalg og vægtingen af landene, samt den ikke hver gang lige stringente og engagerende formidling af stoffet, desværre forhindrer bogen i at være helt vellykket. Netop ambitionen om at fremstille historien i monografiform, med et eksplicit »vi« som forfatterstemme, fremhæver bogens uegale fremtoning på en anden måde, end hvis der var valgt en form for antologiudgivelse med enkeltforfatteres klart adskilte artikler.

Til gengæld udgør bogen nu som monografi en referenceramme for fremtidig forskning inden for emnet, fordi den rent faktisk vover forsøget med den helt store ramme for komparation og kronologi. Endelig er det positivt, at den bruger interessen for velfærdsstatens historie til at sætte fokus på den endnu forskningsmæssigt set relativt oversete befolkningsgruppe: børnene.

Anne Katrine Gjerløff

AJA HØY-NIELSEN: Tuberkulose som folkesygdom, 1900-1962 – indsats og omkostninger. Esbjerg Byhistoriske Arkiv, 2011. 254 s. 275 kr.

Man gør sig vel altid nogle forhåndstanker om, hvad den bog, man skal læse, handler om. Titlen forventes at være rimeligt dækkende for indholdet. Men en gang imellem opstår et misforhold mellem forfatterens (og måske forlagets) forståelse af et emne eller en titel og læserens. Sådan er det med denne bog. Den er nemlig ikke primært en fortælling om bekæmpelse af tuberkulose på nationalt eller internationalt plan, men først og fremmest en beskrivelse af Spangsbjerg Sanatorium, et tuberkulosesanatorium i Esbjerg, og en hyldest til sanatoriets overlæger og plejepersonale. Bogen har således et markant indslag af